

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ПЛАКСІНА Галина Валентинівна

МОВНІ ПАРАМЕТРИ КАУЗАЛЬНОСТІ
У РОСІЙСЬКИХ ТЕКСТАХ З ЛІНГВІСТИКИ

10.02.02 – російська мова

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Дніпропетровськ
1996

ДВ 34, 206

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано на кафедрі російської мови
Дніпропетровського державного університету

Науковий керівник - кандидат філологічних наук,
доцент ПРИСТАЙКО Т.С.
Офіційні опоненти - доктор філологічних наук,
професор КУДР'ЯВЦЕВА Л.О.,

кандидат філологічних наук
КАБАНОВА М.Р.

Провідна установа - Донецький державний університет

Захист відбудеться "28" червня 1996 р.
о 12 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д 03.01.16 для захисту дисертацій на здобуття наукового
ступеня доктора філологічних наук в Дніпропетровському
державному університеті /320625, Дніпропетровськ,
пров. Науковий, 13, філологічний факультет, корп. І, ауд. 804/.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці
Дніпропетровського державного університету.

Автореферат розісланий "22" травня 1996 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої
ради

Пристайко Т.С.

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

00779005 (S)

ЛНБ ім. В. Стефаніка

АГІ України

Причинно-наслідкові відношення як одна з основних форм взаємозв'язку процесів та явищ об'єктивної дійсності є, як відомо, найважливішими відношеннями, що знайшли відображення у мові. Необхідність вивчення з різних боків вираження каузальності вербальними засобами, існування різних поглядів та точок зору на причинність, нерозв'язаність багатьох суміжних з нею питань по-яснюють неослабний інтерес вчених до цієї проблеми.

Вона досліджується у межах логічного аналізу мови /З.Вендлер, Г.Х. фон Врігт, О.Т.Кривоносів, М.В.Ляпон, О.Є.Разлогова/, у зв'язку з історією розвитку мови та мислення /О.Р.Маслієва/, у співвідношенні з історією розвитку системи мовних одиниць, що передають значення каузальності /О.М.Фінкель, Є.Т.Черкасова/.

У сучасній лінгвістиці існує дві точки зору у погляді на причинність: відмінним вважається семантичний обсяг причинності, сума каузальних значень. Згідно однієї точки зору, в семантичне поле причинності включаються відношення зумовленості у широкому розумінні. У цьому випадку до сфери каузальності належать такі види залежностей, як умовні /умовно-наслідкові/, причинові, допустові, цільові та відношення наслідку. Все це коло відношень передбачає таку залежність двох ситуацій змісту, коли одна з них є достатньою основою для реалізації іншої, тобто "до сфери каузальних належать всі логічні відношення" /Т.А.Яшенко/. Принцип достатньої основи, який виступає вихідним в інтерпретації каузальності, є характерним для "Русской граматики-80" /§ 2999/ та "Краткой русской грамматики" /§ 667/. Цієї точки зору дотримуються й окремі дослідники /Т.А.Яшенко, М.В.Ляпон, М.І.Конюшкович/.

Друга точка зору в розумінні причинової семантики є більш вузькою. Згідно неї до сфери каузальності відносять тільки причинові та наслідкові види семантичних залежностей. У нашому дослідженні ми виходили саме з цього положення й вважали, що умовні, допустові та цільові відношення співвідносяться з причиновими та наслідковими, але все ж характеризуються рядом властивих їм особливостей як у семантичному /змістовому/ плані, так і в плані їх граматичного оформлення.

Важливість вивчення засобів, які мова використовує для передачі каузальності, зумовлюється тим, що "вони складають велику та комунікативно важливу групу" /С.Т.Болтунова/. Актуальність дисертаційного дослідження визначається рядом факторів:

- зосередженням уваги сучасної лінгвістики на реальному функціо-

нуванні мови у різноманітних стилях мовлення та недостатньою на цей час вивченістю мови науки;

- підвищенням зацікавленості мовознавців проблемами лінгвістики тексту й прагматичними аспектами мови;
- необхідністю подальшого вивчення мовних засобів вираження причинно-наслідкових зв'язків, особливостей їх функціонування.

Метод дисертаційної роботи було проведення комплексного структурно-семантичного аналізу у функціональному аспекті тих фрагментів тексту, у яких вживаються основні експліцитні засоби передачі каузальної семантики.

У зв'язку із зазначеною метою вирішуються такі завдання:

- розглянути поняття причинності у філософському, логічному та власне мовному аспектах;
- визначити й обґрунтувати сутність каузального висловлювання як мовної одиниці, що виступає носієм цілісного каузального змісту;
- довести семантичну складність /похідність/ типового для досліджуваних текстів каузального висловлювання як комунікативної одиниці;
- класифікувати виявлені засоби вираження причинності на лексико-граматичному рівні;
- навести семантичну класифікацію зібраного мовного матеріалу, враховуючи особливості функціонування одиниць у мовленні;
- окреслити функції семантичних засобів передачі причинності у вираженні каузального змісту висловлювання;
- виявити структурну типологію каузальних висловлювань шляхом їхнього глибинного структурно-семантичного аналізу.

Вирішення цих завдань пропонується у межах динамічного підходу до мовного витвору. Окрім методу дериваційного аналізу, вибір якого був зумовлений динамічним підходом до висловлювання, були застосовані також елементи статистичного і компонентного аналізу та зіставлення. Основним дослідницьким прийомом у дисертації є прийом опису, який передбачає спостереження мовного матеріалу, його систематизацію та класифікацію на підставі загальних рис.

Аналіз проводився на матеріалі спеціальних текстів у галузі історії лінгвістичних вчень. Досліджено 1656 сторінок тексту, в результаті суцільної вибірки виявлено 2683 випадки вживання семантичних засобів передачі причинності.

Новизна дослідження полягає, з одного боку, у принципово новому динамічному підході до аналізу висловлювання як носія ка-

узального змісту. З другого боку, новим, на наш погляд, правомірно вважати й комплексний структурно-семантичний аналіз каузального висловлювання як цілісної комунікативної одиниці, у межах якої функціонує семантичний засіб передачі причиновості. Крім того, комплексність підходу відбивається і в орієнтації на аспекти сучасного розуміння причинності у філософії та логіці.

Захиству підлягають такі положення:

1. У мові лінгвістичної науки виявляється гармонійна система передачі семантики каузальності, в яку входить більшість рівней російської мови /морфологічний, лексичний, синтаксичний та текстовий рівні/.
2. Носієм каузального змісту у спеціальному тексті слід вважати каузальне висловлювання. Саме воно виступає комунікативною одиницею, яка здатна передати цілісний каузальний зміст. Висловлювання з причиново-наслідковим змістом є семантично складною /похідною/ одиницею мовлення, в основі якої лежать два блоки інформації /причинний та наслідковий/, які свідчать про те, що каузальне висловлювання виникає внаслідок семантичної деривації на синхронному рівні.
3. Семантичні групи засобів, що аналізуються, свідчать про диференціацію різноманітних відтінків значення причиновості, які формують лексичну системність у передачі каузальності /розрізняються значення причини, наслідку, відтінки значення причиновості та значення каузального пояснення/.
4. Незважаючи на різноманітність, формально-синтаксична організація каузальних висловлювань має чіткі закономірності, що зумовлює виділення трьох основних структурних типів: висловлювання, що мають форму простого речення; висловлювання, які є об'єднанням двох простих речень, та ускладнений тип.
5. Під час передачі каузального змісту засоби вираження семантики причиновості виконують у висловлюванні сигналізуючу, змістоуточнюючу та конструктивну функції.

Практичну цінність та значущість роботи можна визначити з двох боків. Теоретичне значення проведеного аналізу міститься у подальшому розробленні динамічного підходу до вивчення мови в цілості та окремих її одиниць, у поглибленні аналізу функціонування мови у сфері наукової комунікації, у більш цілісному й різнобічному вивченні особливостей передачі засобами мови причинно-наслідкової інформації та конкретних засобів причиновості.

Практичний вихід роботи полягає у тому, що проаналізований матеріал є необхідним для складання словника відповідних засобів мови лінгвістичної науки з їхньою семантичною класифікацією. Матеріали дисертації можуть бути використані при викладанні мови спеціальності студентам-іноземцям, проведенні спецкурсів для студентів-філологів, а також при роботі над стилями мовлення та зв'язаним текстом.

Агробація роботи. Результати проведеного дослідження викладалися на I Міжнародному симпозіумі "Людина: мова, культура, пізнання" в Кривому Розі /1995/, на Міжнародній конференції "Семантика слова, образу, тексту" в Сіверодвиньську /1995/, на Міжнародній науково-методичній конференції в Дніпропетровську /1995/ та на науково-теоретичній конференції професорсько-викладацького складу кафедри російської мови Дніпропетровського університету.

Структура дисертації зумовлюється її метою та завданнями. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, бібліографії та списку фактичного мовного матеріалу. У додатках до роботи наводиться перелік основних засобів передачі причинової семантики та їхнє семантичне групування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується актуальність вибраної теми; формулюються мета й завдання дисертації, визначається її новизна, розкривається теоретичне та практичне значення дослідження; подано основні положення, що підлягають захисту.

У першому розділі - "Каузальні зв'язки та відношення у дійсності й мові" - причинність розглянуто у філософському, логічному та лінгвістичному аспектах; каузальне висловлювання проаналізовано як фрагмент лінгвістичного тексту, а також як похідну комунікативну одиницю.

Сукупність наукових знань про пізнавальний об'єкт набуває свого узагальнення насамперед у філософському розумінні цього об'єкта. Розвиток філософії привів до розрізнення у нинішній час трьох аспектів загального поняття причинності: принципу причинності, категорії причинності та закону причинності. Найважливішим аспектом, що займає центральне місце у загальній діалектичній концепції каузального зв'язку, є категорія причинності. Дослідження виявило, що усі три аспекти філософського поняття причинності отримують відображення у науковому лінгвістичному

тексті, але найбільша частина мовного матеріалу виявилася відображенням центрального аспекту -- категорії причинності.

Функціональний підхід до вивчення мови науки як сукупності усіх текстів та висловлювань у лінгвістиці пов'язується з утворенням нової, власне функціональної мовленнєвої системності. З утворенням комунікативних одиниць /висловлювань та текстів/ відбувається якісна перебудова мовної системи відповідно до конкретно-наукових пізнавально-комунікативних мети та завдань. Внаслідок цієї перебудови утворюється функціональна /стилістично-мовленнєва/ система більш високого порядку порівняно з внутрішньомовною системністю, відбувається "функціональне прирошення якості" /М.М.Кожина/. Важливими виявляються загальні закони функціонування мовних одиниць, особливості змісту, його інтерпретація, закони побудови тексту в цілому та окремих його фрагментів.

Засіб передачі каузальної семантики вважається найважливішим компонентом змістової та формальної структури каузальних висловлювань, а самі висловлювання -- невід'ємним компонентом структури спеціального лінгвістичного тексту. Питання функціонування мови у науковій сфері комунікації, а також зв'язок семантичних відношень та семантичного глибинного синтаксису вважаються найбільш суттєвими лінгвістичними аспектами вивчення мови науки.

При визначенні у тексті межі мовленнєвої одиниці, яка несе в собі каузальний зміст, ми спиралися на мовленнєве оточення причинових засобів, тобто на контекст, з обов'язковим урахуванням тієї референтної ситуації, з якою співвідноситься каузальний зміст фрагментів тексту.

Під елементарною каузальною ситуацією розуміється така мінімальна ланка причинно-наслідкового ланцюга, що складається з двох самостійних та некаузальних ситуацій, які пов'язані між собою логічними відношеннями каузальності. Носієм каузального змісту признається мовленнєва одиниця, яка здатна передати інформацію про каузальну ситуацію, тобто каузальне висловлювання.

Каузальним висловлюванням називається така структурно-семантична єдність, при сприйнятті якої передається каузальний зміст, що співвідноситься з конкретною референтною ситуацією.

Каузальне висловлювання розглядається як мовленнєва одиниця, у межах якої функціонують засоби вираження причинової семантики. Якими засобами мови передається діючий мисленнєвий зміст

/каузальна інформація/, чому для цього у різних випадках вибираються різні семантичні засоби та які у зв'язку з цим функції семантичних засобів причиновості в передачі каузального змісту – ось ті питання, відповіді на які пропонуються при аналізі.

Динамічний підхід до мови та вибір висловлювання об'єктом дослідження зумовили звернення до одного з центральних понять динаміки мови – деривації. Деривація розуміється як частина комунікативного процесу /Л.М.Мурзин/, як модель утворення похідних одиниць у комунікативному акті /Т.В.Сімашко/. Порівняйте з динамічними дослідженнями Л.О.Кудрявцевої лексичної системи мови. Найменшою комунікативною одиницею є речення. Стосовно її деривація трактується як процес утворення в мовленнєвій діяльності речень на основі деяких вихідних речень. Семантично складною /похідною/ комунікативною одиницею вважається й каузальне висловлювання. Аналізуючи його, ми виявляли причиновий та наслідковий змістові блоки, які вважасмо вихідними семантичними структурами, що лежать в основі каузального висловлювання й виявляються достатніми для інтерпретації змісту. Таким чином, сама похідна одиниця /каузальне висловлювання/ розглядається "як одиниця, яка має певну дериваційну історію в синхронії" /Л.М.Мурзин/.

Внаслідок глибокого структурно-семантичного аналізу методом деривації виділено критерії похідності типового для досліджених текстів каузального висловлювання. Цих критеріїв три: 1) бівалентність засобів вираження семантики причиновості, 2) експліцитність/імпліцитність предикатів двох змістових блоків висловлювання /в тому числі і додаткових напівр дикативних блоків/ та 3) присутність/влімінованість суб'єктів змістових блоків.

У другому розділі – "Засоби вираження семантики причиновості у мові та звуковому мовленні" – семантичні засоби передачі каузальної інформації аналізуються, з одного боку, як одиниці мовної системи, а з другого, розглядаються як елементи семантичної структури мовленнєвої одиниці /каузального висловлювання/.

Пропонується систематизація конкретних засобів вираження причинно-наслідкової семантики, класифікація на основі лексико-граматичного статусу цих одиниць у системі російської мови. Виділені групи засобів свідчать про те, що у передачі каузальної інформації в спеціальних лінгвістичних текстах беруть участь усі основні граматичні класи слів російської мови (самостійні частини мови – 59%, службові частини мови – 39%, а також фразеоло-

гізма - 1%). Уживаність слів за частинами мови у двох перших основних групах засобів однакова. Частина мови розташовується в міру зменшення відсоткового співвідношення їх у текстах таким чином:

сполучники	29%	прислівники	13%	дієприслівники	7%
дієслова	21%	прийменники	10%	прикметники	1%
іменники	16%	дієприкметники	7%	фразеологізми	1%

Особливості мовленнєвої системності при подачі причинно-наслідкової мисленнєвої інформації у мові лінгвістичної науки знаходять відбиток у наступних спостереженнях.

Насамперед, одні з власне семантичних засобів вираження каузальності є більш частотними й формують центр функціональної семантико-стилістичної категорії причинності /сполучники, дієслова, іменники/, другі знаходяться на близькій /дієприкметники/ та далекій /прикметники, дієприслівники, фразеологізми/ периферії. Прислівники та прийменники у полевій структурі даної категорії складають навколоядерну частину.

Порівняння засобів різних груп між собою знаходить цікаву закономірність у вживанні семантичних сполучників та прийменників причинності. У досліджених текстах функціонують семантично співвідносні одиниці: в результаті - в результаті чого, в результаті того що; *благодаря - благодаря чому, благодаря тому що; вследствие - вследствие чого, вследствие того що.* Але при фактичній присутності у текстах синонім'ї перелічених прийменників та сполучників вказані прийменники є основними високовживаними прийменниками - а відповідні сполучники зустрічаються надзвичайно рідко. У групі сполучників частотними виявляються інші, не синонімічні прийменникам, одиниці /*так как, поскільки, ибо*/.

Для мови лінгвістичної науки даної галузі характерна переважно експліцитна подача каузальної інформації, що виявляється в: 1/ перевазі каузальних висловлювань з засобами власне причинної семантики /92% усіх висловлювань/ порівняно з імпліцитно вираженою каузальністю семантикою /1% висловлювань/; 2/ експлікації семантики каузальності у більшості дієслівної лексики /у 88% каузативних дієслів/; 3/ найвищій частотності семантичних сполучників причинності /29% загального масиву засобів/ як слів, які експлікують логічні причинно-наслідкові відношення.

Частотність у групі семантичних прийменників причинності у дослідженому матеріалі відрізняється від частотності причинних прийменників наукового стилю в цілому. Звичайно серед трьох пер-

ших більш уживаних прийменників називають такі: ввиду, в силу, в результаті або вслідствие, в силу, ввиду. У виявленій мовленнєвій системності вузькоспеціальних текстів прийменники в силу та ввиду є маловживаними. Найбільшою частотністю в нашому випадку відрізняються прийменники в результаті та в зв'язи с/со, а також из-за, благодаря та вслідствие.

Глибинний семантичний аналіз цілісного змісту каузальних висловлювань виявив можливість іншого групування засобів вираження каузальності: можливість їх семантичної класифікації. Виділено п'ять семантичних груп. Ці групи складають засоби, які передають: 1/ значення причини /23%/ , 2/ значення наслідку /3%/ , 3/ різні відтінки значення причиновості /26%/ , 4/ значення каузального пояснення /6%/ , 5/ значення каузального пояснення, але самі мають семантику причини /42%/ . Крім того, третя семантична група розділяється на 4 підгрупи.

Засоби першої групи, що складають близько чверті від загальної кількості усіх засобів, свідчать про те, що семантична актуалізація причини в цілісному причиново-наслідковому змісті каузального висловлювання є характерною для даного типу текстів. Саме значення причини в каузальній ситуації цієї групи висловлювань виступає центром та її суттю. Причина тут є підставою для семантичного зближення двох вихідних референтних каузальних ситуацій, що лежать в основі результативної каузальної ситуації, з якою й співвідноситься цілісний каузальний зміст. Порівняйте: "Признав "дух народа" в качестве причину языкового разнообразия, Гумбольдт говорит, что язык развивается по законам духа" /Ф.М.Березин/.

Засоби з семантикою наслідку /друга група/ передають погляд на факт однієї з двох вихідних ситуацій дійсності як на наслідок того, що відбувається у другій". Саме такий погляд й є у висловлюваннях другої групи підставою для зближення двох вихідних змістів у цілісний каузальний. Наприклад: "Следствием действия принципа производности лингвистического знака де Соссюр считает анти-омию "изменчивость-неизменчивость "знака" /Ф.М.Березин/.

Семантика засобів третьої групи акцентує такі відтінки загального поняття причинності: 1/ причину, яка розглядається як умова для зміни, розвитку, руху та т.і. /8%/ , 2/ причину як початок, джерело, основу будь-якої зміни /7%/ . З наслідком пов'язана тільки його передача як 3/ результату, продукту, підсумку

чогось /6%. В останній підгрупі передається характер ситуації 4/ як причинно-наслідкового зв'язку /5%. Наприклад: "Второе основное направление отрицает божественное начало языка и считает его продуктом человеческого творчества, результатом соглашения между людьми" /Средневековый Восток/.

Прикладами двох останніх груп /четвертої та п'ятої/ виступають такі висловлювання з семантикою каузального пояснення: "В системе схоластики учение о языке занимало большое и важное место. Отчасти это объяснялось полной неразвитостью естественных наук: ... " /Позднее средневековье/. "Латинь в схоластическом образовании считалась вратами учености, но только практическое овладение этим языком открывало доступ к духовному и светскому образованию" /Н.А.Кондратов/.

Утворено фактично подвійну класифікацію. З одного боку, ми маємо семантичні групи досліджених засобів, з другого, - виявилися згрупованими й каузальні фрагменти тексту, в яких ці засоби вживаються. При цьому висловлювання останньої, п'ятої, групи зливаються з попередньою групою висловлювань й складають з ними блок мовленнєвих одиниць з семантикою каузального пояснення. Ця об'єднана група складала близько половини /48%/ усіх досліджених висловлювань, що уявляється показовим фактом. Таким чином, отримано п'ять семантичних груп засобів вираження каузальності та чотири семантичні групи каузальних висловлювань.

Зрештою аналіз контекстуальної семантики засобів та змісту всього висловлювання висвічує фрагмент наукової картини світу у спеціальній галузі знань. У досліджених текстах сформувалися вираження всі ключові моменти сучасного поняття причинності, зокрема, його категоріального аспекту. Одні з цих моментів виявилися для даного типу текстів найважливішими /наприклад, причина/, другі - менш важливими /наслідок/.

Виступаючи збуджувачем поняття причинності, засіб передачі каузальної семантики у змістовій структурі висловлювання не тільки сигналізує про тип інформації, що передається /її причинно-наслідковий характер/, але й суттєво деталізує, уточнює цю каузальну інформацію. Отже, проаналізованим засобам передачі причинності притаманні щонайменш дві основні семантичні функції: сигналізуюча та змістоуточнююча.

У третьому розділі - "Каузальне висловлювання як мікротекст" - пропонується структурна типологія каузальних висловлювань та розглядаються деякі проблеми текстотворення, що по-

в'язані з вираженням причинно-наслідкових відношень.

Виділення типів каузальних висловлювань проводилося на основі їх глибинно-структурної організації. Хоча вираження компонентів причинового та наслідкового змістових блоків на лінійному рівні висловлювання носить різноманітний характер, існують регулярні закономірності в їхній передачі. На підставі цих закономірностей виділено три основні типи каузальних висловлювань. Критерії ж виділення груп усередині типів зумовлені особливостями кожного з них, тому в кожному типі вони різні.

Висловлювання I типу найбільш прості у синтаксичному плані, за своєю формою вони збігаються з простим реченням. Суб'єкти обох змістових блоків /причинового та наслідкового/ в усіх різновидах цього типу отримують вербальне вираження. Наприклад: "Наконец, американские дескриптивисты вследствие узкого практицизма своих синхронических исследований не учитывают в достаточной мере взаимные связи между языком и обществом" /Ф.М.Березин/. Різноманітністю ж характеризуються засоби подачі предикатів. У залежності від цього, а також з урахуванням співвідношення суб'єктів та предикатів з засобами вираження семантики причиновості висловлювання I типу об'єднуються у більш дрібні три групи.

Складність каузального змісту висловлювань I типу часто призводить до підвищення їхньої структурної та семантичної місткості.

Висловлювання II типу складаються з двох простих речень. Між собою ці синтаксичні структури можуть бути пов'язані підрядним зв'язком або бути стосовно один одного синтаксично самостійними одиницями. Предикати обох змістових блоків тут завжди експлікуються. Підставою для об'єднання висловлювань типу у три окремі групи були різноманітність суб'єктів та особливості їх передачі у лінійно-у ланцюгу висловлювання. До цього типу належить, наприклад, такий контекст: "Пауль исключает обособленное развитие индивидуума, так как лишь общество делает человека разумным существом" /Ф.М.Березин/. Каузальна ситуація, що співвідноситься зі змістом висловлювання, залишається такою ж складною, як і у висловлюваннях попереднього типу, але знаходить відображення у структурі складного речення. Досить повне семантичне вираження елементів похідних структур у граматичній організації висловлювання та час з'являється заміна елементів двох вихідних структур - особливості висловлювання типу.

III тип каузальних висловлювань ускладнений. Такі висловлю-

вання або містять у собі іншу /некаузальну/ інформацію, або передають складний тип каузального зв'язку, що у лінійній організації численнею одиниці виражається присутність більш двох предикатів. Наприклад: "Внимание к проблемам перевода породило на грузинской почве интерес к сопоставлению языка, на котором нариса: оригинал, и языка, на который осуществляется перевод" /Позднее средневековье/.

У залежності від характеру передачі ускладненого змісту всередині типу виділяються три групи.

Для висловлювань III типу характерні і синтаксична, і змістова складність.

Значну роль у виникненні структурної неоднородності висловлювань відіграють вибрані автором семантичні засоби вираження причинності /їх належність до лівних частин мови та властиві їм у зв'язку з цим типи граматичних зв'язків/.

Дослідження морфологічних ознак засобів та характеру їхніх граматичних зв'язків з іншими словами, що зумовлюється належністю засобів до частин мови, дає підставу визначити конструктивну функцію цих засобів у каузальному висловлюванні.

Масштаби загальних проблем текстотворення, які пов'язані з передачею каузальної мисленевої інформації, звуковують до меж каузального висловлювання як мовленевої одиниці, яку обрано об'єктом аналізу. Саме ж каузальне висловлювання розглядається, з одного боку, як мікротекст, і з другого, - як елемент, складова частина більш широкого тексту, власне тексту.

У висновках викладаються основні положення дослідження:

1. У проаналізованих текстах знайшли відображення усі три основні аспекти сучасного поняття причинності: загальний принцип причинності, категорія причинності та закон причинності. При цьому головна у філософії категорія причинності і у мові даної науки знаходить найбільше вираження.
2. Сферою реалізації системи передачі причинно-наслідкової інформації, що склалася у лінгвістичному науковому тексті, є каузальне висловлювання, яке і виступає носієм цілісного та відносно закінченого каузального змісту.
3. Каузальне висловлювання є семантично складною /похідною/ комунікативною одиницею, в основі якої лежать причинний та наслідковий змістові блоки як вихідні семантичні структури, яких виявляється досить для інтерпретації змісту та для його співвідношення з єдиною складною референтною ситуацією.

4. Аналіз семантичних засобів передачі каузальності та групування їх на основі лексико-граматичного статусу дає змогу твердити, що практично уся система морфологічного рівня реалізує потенційні можливості системи у граматичному оформленні даного типу інформації. При цьому чітко прослідковується польова структура функціональної семантико-стилістичної категорії каузальності у дослідженому типі текстів.
5. У виявленій підсистемі лексичних значень причиновості та їхніх відтінків засоби передачі каузальної семантики розпадаються на п'ять семантичних груп слів, які деталізують та уточнюють цілісний зміст висловлювання /засоби з семантикою причини, наслідку, відтінками значення причиновості та значенням каузального пояснення/.
6. Під час передачі каузальної інформації засоби вираження семантики причиновості у висловлюванні виконують такі основні функції: сигналізуючу, змістоуточнюючу та конструктивну.
7. Аналіз закономірностей мовних засобів передачі суб'єктів та предикатів двох змістових блоків /причинового та наслідкового/ висвітлив три основні структурні типи даних мовленнєвих одиниць з властивими їм особливостями /висловлювання з формою простого речення, об'єднання двох простих речень та ускладнений тип/.
8. Системна організація мови науки при передачі каузальної інформації у спеціальних текстах виявляється також у складній змістовій структурі каузального висловлювання, основні елементи якої на лінійному рівні виявляються експліцитно вираженими, імпліцитно представленими або елімінованими.

Основні положення дисертаційного дослідження відображено у таких публікаціях автора:

1. Средства выражения причинности в специальном тексте // *Функциональная лингвистика. Матер. конф.* - Симферополь, 1994. - С. 80-82.
2. Производный предлог в высказываниях с каузальной семантикой // *Языковые единицы в системе и тексте.* - Кривой Рог: Криворож. гос. пед. ин-т, 1995. - С. 33-38. - Деп. в ІНТБ України 19.09.95, № 2096-Ук 95.
3. Принципы анализа каузального высказывания в научном тексте // *Проблемы анализа текста: Сб. науч. статей.* - Харьков, 1994. - С. 52-53.
4. Пізнавальна функція мови й висловлення з семантикою каузального пояснення // *Функціональна граматики: Тези доп. Між-*

нар. наук.-теорет. конф. - Донецьк, 1994. - С. 167.

5. Функции средств выражения каузальной семантики в специальном лингвистическом тексте // Функциональная лингвистика: Проблемы и перспективы. Матер. конф. - Симферополь, 1995. - С. 51.

6. Каузальное высказывание в динамическом аспекте // Человек и культура будущего: Матер. I Междунар. симпозиума "Человек: язык, культура, познание". 18-21 апреля 1995. - Кривой Рог, 1995. - С. 396-397.

7. Системная презентация каузальности при обучении языку специальности // Теория и практика лингвистической подготовки иностранных студентов, аспирантов, стажеров: Тезисы докл. Междунар. науч.-метод. конф. - Днепропетровск. 26-28 сентября 1995. - С. 69.

8. Семантическая производность каузального высказывания // Семантика слова, образа, текста: Тезисы Междунар. конф. - Архангельск, 1995. - С. 42-43.

АННОТАЦИЯ

Плакшина Г.В. Языковые параметры каузальности в русских текстах по лингвистике.

Диссертация /на правах рукописи/ на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.02 - русский язык. Днепропетровский государственный университет, Днепропетровск, 1996.

В диссертационной работе анализируются средства выражения причинно-следственных отношений в языке лингвистической науки. Объектом внимания выступает каузальное высказывание, комплексный структурно-семантический подход к которому при исследовании каузальности в языке применяется впервые. Каузальное высказывание в специальном тексте понимается автором как семантически сложная /производная/ коммуникативная единица, имеющая деривационную историю в синхронии. Выделяются три критерия ее производности. В работе предлагается типология каузальных высказываний. При выявлении системы передачи каузальности в подязыке лингвистической науки учитывается функциональный аспект, употребление средств причинно-следственной семантики.

Полученные в результате исследования материалы могут быть использованы при составлении словаря средств выражения семантики причинности и при обучении русскому языку.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН УкрАїни

447831

16 *Ar 34.986*
ABSTRACT **Ав 34.986**

Plaksina G.V. Linguistic Parameters of Causality in Russian Linguistical Texts.

Dissertation paper for Kandidat degree on speciality 10.02.02 - Russian language. Dniepropetrovsk State University. Dniepropetrovsk, 1996.

The paper treats the ways of expression of causal relations in the linguistical texts. The complex structure-semantic approach to the causal utterance is an innovation. The causal utterance is regarded as a complex unity having its own synchronic derivational history, existing three criteria of its derivativeness. Typology of causal utterances is proposed. In descriptive linguistics the system of transmittance of causality, the functional aspect of the causal constructions, and the real relations are taken into account.

The results arrived at can be used in a dictionary of the means of expression of causality, and in teaching Russian language.

Ключові слова: похідне каузальне висловлювання, семантичні засоби вираження каузальності, компонент семантичної структури, синтаксична деривація, семантичні функції.

Тип. ДГУ зар. 1137-100